

Titel: »Ypperstepræsten« - »Tolderen« - »Synderinden«

Citation: "»Ypperstepræsten« - »Tolderen« - »Synderinden«", i *Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K11*, udg. af Niels Jørgen Cappelørn; Joakim Garff; Anne Mette Hansen; Johnny Kondrup, Søren Kierkegaard Forskningscenteret 2006 . Onlineudgave fra Søren Kierkegaards Skrifter: <https://tekster.kb.dk/text/sks-yts-txr-shoot-id528f999a-80ad-40cd-a13d-8621b6c931d8.pdf> (tilgået 26. april 2024)

Anvendt udgave: Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K11

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. [Læs CC0-erklæringen](#)

Tekstredegørelse

1. Bibliografisk beskrivelse
2. Manuskriptbeskrivelse
3. Tilblivelseshistorie
4. Udgivelsesmåde

1. Bibliografisk beskrivelse

»Ypperstepræsten« - »Tolderen« - »Synderinden«, tre Taler ved Altergangen om Fredagen blev indleveret til sætning og trykning hos Bianco Lunos Bogtrykkeri den 29. okt. 1849.* Den var færdig fra trykkeriet den 12. nov.* og blev annonceret som udkommet i *Adresseavisen*, nr. 268, den 14. nov. 1849. Bogen kostede 28 sk. og udkom på C.A. Reitzels forlag.

Tre eksemplarer af »Ypperstepræsten« - »Tolderen« - »Synderinden« (forkortet YTS) er blevet kollationeret; de benyttede eksemplarer er:

- A** Søren Kierkegaard Forskningscenterets arbejds eksemplar, privat indbundet og beskåret.*
- B** Det Kgl. Biblioteks eksemplar, privat indbundet og beskåret, katalogsignatur Q, 6057 - 8°, ex. 1.
- C** Det Kgl. Biblioteks eksemplar, privat indbundet og beskåret, katalogsignatur Q, 6057 - 8°, ex. 2.*

Ved den interne kollation af de tre eksemplarer blev der ikke konstateret afvigelser. Eksemplar B danner grundlag for den følgende beskrivelse.

Kollationeringsformel

8°. [1]⁸, 2⁸, 3⁵. \$2 signeret (-3₂). 21 blade. Paginering [1-7], 8-18, [19-21], 22-30, [31-33], 34-42*₋

Formatet er oktav. Bogen har et samlet omfang på 42 sider, svarende til 21 blade, fordelt på 2½ ark og et enkelt blad. S. [1] udgør titelbladet, s. [2] er blank, s. [3] rummer forordet, s. [4] er blank. S. [5], [19] og [31] er deltitelblade, alle med blanke bagsider.

Ark 1 er uden signatur. Ark 2 har både primasignatur, dvs. arkenummer (arabertal), og sekundesignatur, dvs. arkenummer efterfulgt af asterisk. Ark 3 har kun primasignatur.

"Ypperstepræsten" — "Tolderen" —
"Synderinden",

tre Taler

ved Aftergangen om Fredagen.

Af

S. Kierkegaard.

B. U. H.

Kjøbenhavn.

Forlagt af Universitetsboghandler C. A. Reitzel.

Trykt hos Kgl. Hofbogtrykker Bianco Luno.

1849.

Beskrivelse af eksemplar B

Den beskårne bogbloks blade måler ca. 126 × 198 mm.* Bogblokkens tykkelse er ca. 9 mm.

Papir

Der er benyttet almindeligt trykpapir af en ret træholdig kvalitet. Det fremtræder gulnet og plettet.

Typografi

Det fremherskende skriftsnit er 10 punkt fraktur, enkelte steder er benyttet tekstur (gotisk) og i et enkelt tilfælde schwabacher (ordene »dog uden Synd«, SKS 11, 258,13). Fremhævet tekst er i øvrigt sat med spatieret eller halvfed skrift. Der er kun benyttet antikva i forbindelse med romertal.

Titelbladet er med en prydbjælke delt op i to felter; det øverste rummer titel, undertitel og forfatternavn, det nederste udgivelsessted, forlag, trykkeri og udgivelsesår. Titlen er sat i halvfed fraktur, ca. 16 punkt, og fordelt på to linjer. Undertitlen, der også er fordelt på to linjer, er sat i henholdsvis tekstur (ordene »tre Taler«), ca. 12 punkt, og fraktur (ordene »ved Altergangen om Fredagen.«), ca. 2 grader større end brødteksten. Præpositionen »Af«, der forbinder titel og forfatternavn, er sat i fraktur i samme punktstørrelse som brødteksten. Forfatternavnet er sat i fed tekstur i samme grad som brødteksten. Under prydbjælken er udgivelsessted sat i fed fraktur, ca. 1 grad større end brødteksten; forlagsnavnet er sat i fraktur med spatiering af »Reitzel«, ca. 1 grad mindre end brødteksten; trykkeri er sat i fraktur med spatiering af »Bianco Luno«, ca. 2 grader mindre end brødteksten. Titelbladet er gengivet som illustration 20.

Forordets overskrift er sat med fed fraktur, ca. 1 grad større end brødteksten og spatieret. En tynd vandret skillestreg adskiller overskrift og tekstkolumne, der holder samme kolumnebredde (sat på samme format) som tekstsiderne, men er sat ca. 1 grad mindre end brødteksten.* Forordets datering er sat med bogens mindste skrift, ca. 2 grader mindre end brødteksten. Forfatterinitialerne, der er med fed tekstur, ca. 1 grad større end brødteksten, er anbragt til højre neden under tekstkolumnen. Teksten indledes med en uncial i fed.

Bogens tre deltitelblade (s. [5], [19] og [31]) består af et romertal og derunder en bibelhenvi- sning, hvor teksten er sat i tekstur med 20 punkt.*

En normalside har 32 linjer. Tekstkolumnen måler 88 × 157 mm. Teksten er sat i ca. 10 punkt. Der er dobbelt ordmelle- rum efter et punktum. Den sidste teksts- ide i både »Ypperstepræsten« og »Tolderen« afsluttes med en dobbelt finalstreg, den sidste teksts- ide i »Synderinden« med en prydstreg.

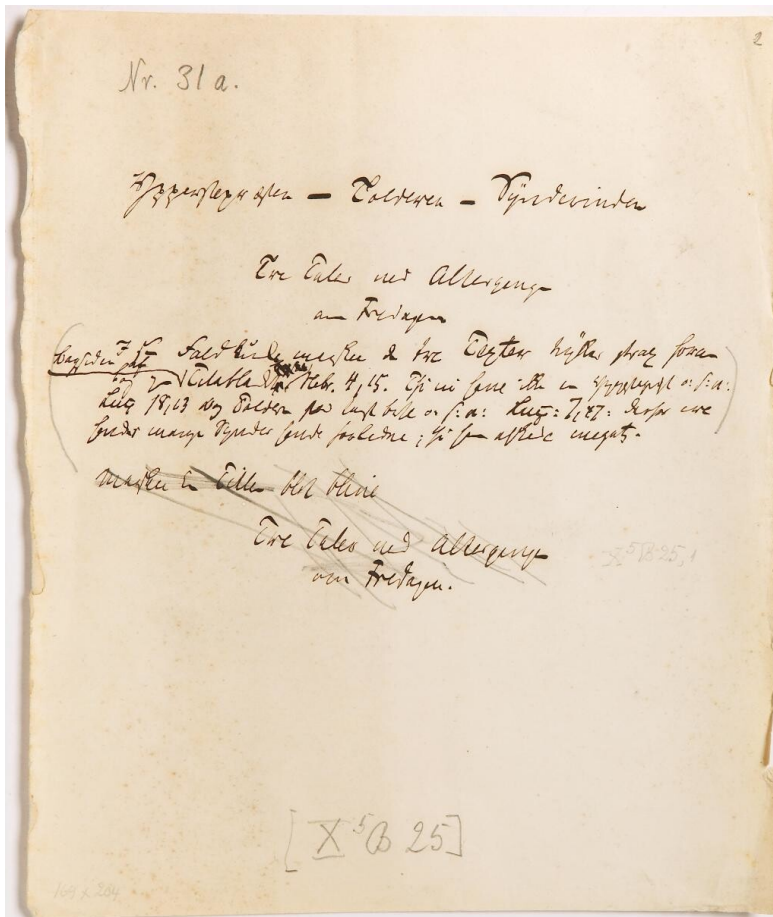
Hver tale begynder efter deltitelbladet på en ny rectoside med ekstra nedrykning, for den første tales vedkommende tillige med en dobbelt kolumnestreg øverst på siden. Overskriften »Bøn.« på s. [7], [21] og [33] er sat med fed spatieret skrift, i samme grad som brødteksten. Bibelciter- terne på de samme sider er sat som mellemrubrikker, adskilt fra brødteksten med to tynde vandrette skillestreg- er og med hængende indrykning. Bibelhenvi- sningerne er sat med ca. 1 grad mindre skrift end brødteksten, mens citaterne er sat med halvfed og samme skriftstørrelse som brødteksten. På s. [7] indledes brødteksten med en uncial i fed.

Der er i førstetrykket ingen sætterfej- l; alle disse er fanget i korrekturen (se herom nedenfor s. 273f. På s. 37,16 (SKS 11, 276,16) er et punktum faldet ud af satsen (»Gjærning Hun«).

2. Manuskriptbeskrivelse

Til YTS findes følgende manuskripter, alle i Kierkegaard Arkivet (KA) på Det Kgl. Bibliotek. Rækkefølgen afspejler kun tilnærmelsesvis tilblivelseskronologien, som vil blive udredt i afsnit 3.

- YTS 1 Kladde til YTS, fordelt på 3 løse blade og 3 sammenhæftninger.
- 1.1 1 blad i 4°.*
- Ingen paginering.
- Papir: gulligt koncept, groft. Mål: 171 × 206 mm.*
- Øverst til venstre på bl. [1r] er på langs ad siden skrevet værkets titel og undertitel fordelt på to linjer: »Ypperstepræsten – Tolderen – Synderinden / 3 Taler ved Altergangen om Fredagen.« i nygotisk hånd og på en tredje linje med lidt større latinsk skrift ordet »Concept.«
- Bl. [1v] er ubeskrevet.
- Ingen korrektioner.
- (Pap. X 5 B 25)
- 1.1
- 1.2 Kladde til titelblad.
- 1 blad i 4°.
- Ingen paginering.
- Papir: gulligt koncept, groft. Mål: 170 × 204 mm. Ved venstre kant er der rester af arkets første blad.
- Øverst på bl. [1r] titlen: »Ypperstepræsten – Tolderen – Synderinden / Tre Taler ved Altergangen / om Fredagen« og derunder en bemærkning omgivet af blyantparenteser: »I saa Fald kunde maaskee de tre Texter trykkes strax foran / bag paa Bagsiden af Titelbladet. Hebr. 4, 15. Thi vi have ikke en Ypperstepræst o: s: v: / Luc 18, 13 Og Tolderen stod langt borte o: s: v: Luc: 7, 47: derfor ere / hendes mange Synder hende forladne; thi hun elskede meget.« Derunder følgende, slettet med blyant: »Maaskee kan Titlen blot blive / Tre Taler ved Altergangen / om Fredagen.« (se illustration 21).

21. Kladde til titelbladet, ms. 1.2

Bl. [1v] er ubeskrevet.
Få korrektioner.
(Pap. X 5 B 25,1)

1.2

Kladde til forord (SKS 11, 247).

1.3

1 blad i 4°.

Ingen paginering.

Papir: gulligt koncept, groft. Mål: 170 × 204 mm. Ved venstre kant er der rester af arkets første blad.

Øverste halvdel af bl. [1r] er beskrevet i det meste af sidebredden. De sidste 5 linjer heraf er slettet og omgivet af blyantparenteser, og nederst på siden er indført den erstattende tekst med en noget bredere venstremargin.

Bl. [1v] er ubeskrevet.

I dateringen »d. 8 Sept. 49.« er »8« ændret med blyant fra »10«.

En del korrektioner.

(Pap. X 5 B 25,2)

1.3

Kladde til »Ypperstepræsten« (SKS 11, 249-259).

1.4

1 sammenhæftning på 5 ark, i alt 10 blade i 4°.

Ingen paginering.

Papir: gulligt koncept, groft. Mål: 168 × 208 mm. Hæftetråd af rød silke.

Bladene er foldet på langs; den indre halvdel rummer teksten, den ydre halvdel tilføjelser. Bl. [1v] er ubeskrevet.

Bl. [1r], der er formet som et deltitelblad, rummer øverst en

påskrift med blyant: »N° 1« og derunder med blæk: »Fredags /

Tale ved Altergangen / om Fredagen.« Derudfor til højre: »cfr

Journalen NB⁷ p. 17.« Midt på siden er angivet bibelstedet »Hebr:

IV, 15.«, og nederst til venstre er følgende bemærkning skrevet på

langs ad siden: »skrevet i Midten omtrent / af 1849.« På bl. [2r]

ses overskriften »Bøn.« og midt på siden, omgivet af blanke linjer, angivelsen »Heb. IV, 15.«

Mange korrektioner og marginaltilføjelser. På bl. [6v]-[7r] er et afsnit slettet med blyant. Desuden ses en enkelt blyantrettelse på bl. [2r] og et indvisningstegn med blyant på bl. [7r].

(Pap. X 5 B 25,3)

1.4

Kladde til »Tolderen« (SKS 11, 261-269).

1.5

1 sammenhæftning på 4 ark, i alt 8 blade i 4°.

Ingen paginering.

Papir: gulligt koncept, groft. Mål: 169 × 205 mm. Hæftetråd af rød silke.

Bladene er foldet på langs; den indre halvdel rummer teksten, den ydre halvdel tilføjelser. Bl. [8v] er ubeskrevet.

Bl. [1r] rummer øverst en påskrift med blyant: »N° 2« og derunder overskriften »Fredags-Prædiken.«, fulgt af en blank linje og bibelhenvisningen »Luc: XVIII, 13.« Midt på siden overskriften »Bøn.«

Mange korrektioner og marginaltilføjelser. Især mange sletninger på bl. [6v]-[7r] med erstattende afsnit i marginen.

(Pap. X 5 B 25,4)

1.5

Kladde til »Synderinden« (SKS 11, 271-280).

1.6

1 sammenhæftning på 5 ark, i alt 10 blade i 4°.

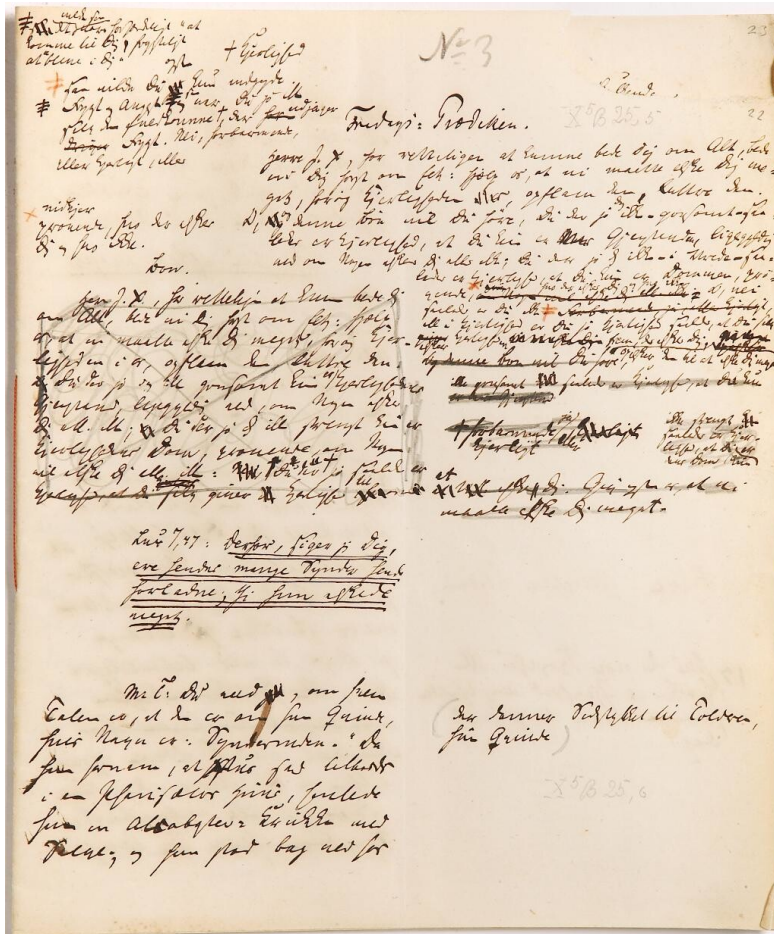
Ingen paginering.

Papir: gulligt koncept, groft. Mål: 170 × 205 mm. Øverste højre hjørne af bl. [1] uregelmæssigt afrevet. Hæftetråd af rød silke.

Bladene er foldet på langs; den indre halvdel rummer teksten, den ydre halvdel tilføjelser.

Bl. [1r] rummer øverst en påskrift med blyant: »N° 3« og derunder overskriften »Fredags-Prædiken.«

På bl. [1r] er den indledende bøn »Herre J. X. (...) elske Dig meget.« slettet med blyant og erstattet af en ny version, hvortil der er to tilføjelser indvist med rødkridt (se illustration 22).

22. Kladder til »Synderinden«, ms. 1.6, bl. [1r]
 Herudover er der brugt blyant i forbindelse med mindre korrektioner på bl. [2v], [5v] og [6r] samt på [7r], hvor en tilføjelse er slettet med blyant. På bl. [10v] er en marginaltilføjelse indvist med rødkridt.
 Mange korrektioner og marginaltilføjelser.
 (Pap. X 5 B 25,5-8)

1.6

(KA, B pk. 42, læg 1; Pap. X 5 B 25)

1

2 Renskrift til YTS, fordelt på 1 ark, 20 løse blade, 1 sammenhæftning på 10 blade og 1 løs lap, i alt 32 blade + en løs lap. Det fremgår af sættermarkeringer, at renskriften har fungeret som trykmanuskript.* De 20 løse blade og sammenhæftningen på 10 blade er fortløbende pagineret.

2.1

1 ark i 4°.
 Ingen paginering.
 Papir: gulligt koncept, groft. Mål: 172 x 207 mm. Spor af hæftning.
 Bl. [1r] udgør titelbladet: »Ypperstepræsten« - »Tolderen« - »Synderinden« / tre Taler ved Altergangen / om Fredagen. / Af / S. Kierkegaard.« Bl. [1v] er beskrevet på den nederste halvdel: et »NB« er skrevet og slettet med blyant, derudfor står en sætterbemærkning, slettet med blyant: »For Sætteren. / Med den allermindst mulige / Petit.«, og nedenunder findes med lille skrift de tre bibelcitater Hebr 4,15, Luk 18,13 og Luk 7,47, slettet med blyant og omgivet af blyantparenteser. Bl. [2r] er beskrevet i det meste af sidens bredde med renskriften til forordet. Foroven står en sætterbemærkning: »For Sætteren / Med den mindst mulige / Petit.« Bl. [2v] er ubeskrivet.
 Dateringen af forordet, »Først i Sept. 49.«, er ændret fra »i Begyndelsen af Sept. 49.«; oprindeligt er skrevet »d. 10 Sept. 49« med blyantsletning og udkradsning af »10«, og nedenunder er det

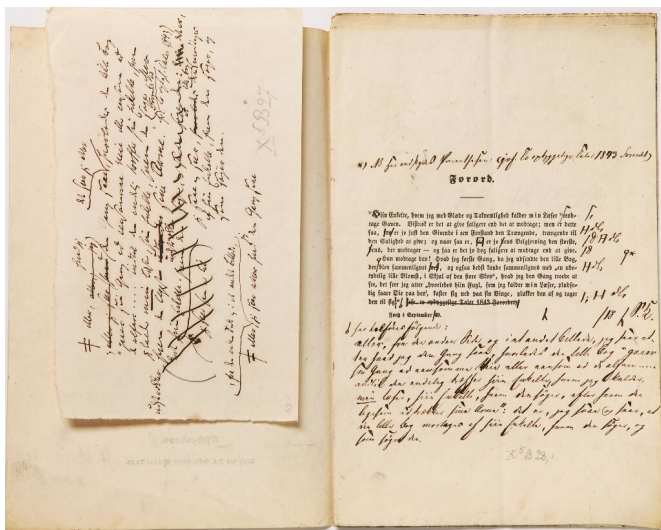
blyantskrevne »8« slettet både med blyant og blæk.
Få korrektioner ud over de nævnte blyantsletninger.
(Pap. X 5 B 26,1-3)

1 løs lap.

2.1.1 Ingen paginering.

Papir: gulligt koncept, groft. Mål: 168 x ? mm. Lappen
udgør den nederste del af et blad og er uregelmæssigt
afrevet foroven.

Lappen, som er beskrevet på rectosiden i næsten hele
sidebredden, rummer en tilføjelse til forordet, svarende
til »eller, fra den anden Side (...) og som søger den.«
(SKS 11, 247,12-17); den har næppe været i sætterens
hænder, men har formentlig været til brug for Israel
Levin, som har indføjet teksten med mindre afvigelse i
førstekorrekturen (se illustration 23

På en løs lap har SK gjort en tilføjelse til forordet (ms. 2.1.1),
og Israel Levin har indført tilføjelsen i førstekorrekturen

).
Mange korrektioner, herunder en parentes med blyant.
(Pap. X 5 B 27)

2.1.1

2.1

2.2

Renskrift til »Ypperstepræsten« (SKS 11, 249-259).

10 løse blade i 4°.

Bladene er med blyant pagineret 1-19 på rectosiderne; desuden er
versosiden 20 pagineret.

Papir: gulligt koncept, groft. Mål: 170 x 206 mm. Spor af
hæftning.

Bladene er foldet på langs; den indre halvdel rummer teksten, den
ydre halvdel tilføjelser. S. [2] er ubeskrevet.

S. 1 udgør et deltitelblad og er beskrevet på midten: »Tale ved

Altergangen om Fredagen. / N° 1.«, fulgt af en blank linje og

derunder »Hebr. IV, 15..« I øverste højre hjørne ses følgende

anvisning: »For Sætteren / Hver Tale faaer et reent / Blad foran,

hvorpaa blot staaer / Capitel og Vers.« På s. 3 er overskriften

»**Bøn.**« dobbelt understreget, og midt på siden ses en

mellemrubrik med dobbelt understregning af citatet af Hebr 4,15.

I understregningen på s. 17 er de sidste tre ord »**dog uden**

Synd.« dobbelt understreget.

På s. 3 en blyantrettelse af et enkelt ord. Få sletninger, de største
på s. 17 og 19 (i begge tilfælde 2 linjer).

Få korrektioner og marginaltilføjelser.
(Pap. X 5 B 26,4-5)

2.2

Renskrift til »Tolderen« (SKS 11, 261-269).

2.3

9 løse blade i 4°.

Bladene er med blyant pagineret 21-37 på rectosiderne; dog mangler pagineringen af s. [23] som følge af afrivning af hjørnet. Papir: gulligt koncept, groft. Mål: 169-171 × 205-207 mm. Spor af hæftning. Øverste højre hjørne af s. [23] er uregelmæssigt afrevet.

Bladene er foldet på langs; den indre halvdel rummer teksten, den ydre halvdel tilføjelser. S. [22] og versosiden af sidste blad er ubeskrevet.

S. 21 udgør et deltitelblad og er beskrevet med blyant: »N° 2«, fulgt af en blank linje og derunder ligeledes med blyant: »Luc: ~~18~~ XVIII, 13.« Foroven på s. [23] er en centreret overskrift »Fredags-Prædiken.« slettet med blyant. Længere nede på siden ses overskriften »**Bøn.**« og midt på siden en mellemrubrik med dobbelt understregning af citatet af Luk 18,13, fulgt af en skillestreg.

På s. 29 og 31 findes en blyantsletning af et ord og på s. 35 en blyantindvisning af en tilføjelse samt en blyantsletning af en marginaltilføjelse.

Få korrektioner og marginaltilføjelser. Flest korrektioner findes på s. [34], hvor man bl.a. ser en større marginaltilføjelse på 14 linjer.
(Pap. X 5 B 26,6)

2.3

Renskrift til »Synderinden« (SKS 11, 271-280).

2.4

1 løst blad + 1 sammenhæftning på 5 ark, i alt 11 blade i 4°.

Bladene er med blyant pagineret 38-56 på rectosiderne, s. 40 omtrent midt på siden som følge af afrivning af hjørnet. S. [39] og sammenhæftningens sidste blad er ikke pagineret.

Papir: gulligt koncept, groft. Mål: 171-172 × 205-207 mm.

Hæftetråd af rød silke. Øverste højre hjørne af s. 40 er uregelmæssigt afrevet.

Bladene er foldet på langs; den indre halvdel rummer teksten, den ydre halvdel tilføjelser. S. [39] og sidste blad er ubeskrevet.

S. 38 udgør et deltitelblad og er beskrevet med blyant: »N^o / N° 3«, fulgt af en blank linje og derunder ligeledes med blyant: »Luc VIII, 47«. Foroven på s. 40 er en centreret overskrift »Fredags-Prædiken.« slettet med blyant. Midt på samme side ses overskriften »**Bøn.**« På s. [41] findes en mellemrubrik med dobbelt understregning af citatet af Luk 7,47.

En del korrektioner og marginaltilføjelser. På s. [47] blyantsletninger af fire ord og et indvisningstegn. På s. [51] er 10 linjer slettet i hovedspalten, og i tilknytning hertil er en marginaltilføjelse inklusive to tilføjelser slettet med blyant. Disse forskellige passager er erstattet af en ny tekst i form af en større marginaltilføjelse på 12 linjer.

(Pap. X 5 B 26,7-8)

2.4

(KA, B pk. 42, læg 2; Pap. X 5 B 26-27)

2

Førstekorrektur til YTS.

3

8°. [1]⁸, 2⁸, 3⁵. \$2 signeret (-2₂, -3₂). 21 blade. Paginering [1-7], 8-18, [19-21], 22-24, [25], 26-30, [31-33], 34-42.

Arkfordeling, format, arksignaturer og paginering som førstetryk; dog er også ark 2 uden sekundesignatur. (Se i øvrigt den bibliografiske beskrivelse ovenfor s. 254).

Papir: groft korrekturpapir, uregelmæssigt afskåret og med forskellige mål, mellem 133 × 200 mm for de mindste blade og 136 × 214 mm for de største. Mange korrektioner i Israel Levins hånd og en del korrektioner i SKs hånd.

Levins almindelige korrekturrettelser, der varierer i antal fra 1 til ca. 20 pr. side, gælder især interpunktion og ortografi og overhovedet udbedring af indlysende sætterfejl samt typografiske anvisninger til sætteren. SKs egne korrektioner, som er færre i antal, er gerne af mere indgribende, indholdsmæssig art (se nærmere beskrivelsen nedenfor s. 272-274). (KA, B pk. 42, læg 3; Pap. X 5 B 28)

3

3. Tilblivelseshistorie

Fredag den 1. sept. 1848 prædikede SK for anden gang ved fredagsaltergangen i Vor Frue Kirke.* Samme dag skrev han i journalen NB7:

Fredags-Prædiken.

Da jeg om Onsdag-Aften havde min Tale færdig til idag, havde jeg nær gaaet hen og forkastet den og valgt dette Thema, som saa stærkt greb mig.

Den skal holdes over det Sted i Hebræerne: vi have en Ypperste-Præst, der er forsøgt i Alt uden Synd.*

Resten af optegnelsen, NB7:14, indeholder dispositionen til en fredagstale over Hebr 4,15. Den greb SK tilbage til, da han nedskrev den fredagstale, han senere kaldte »Ypperstepræsten«.

Optegnelsen NB7:17, der må være fra begyndelsen af sept. 1848, har som tema »Forskjellen mellem Phariseeren og Tolderen« og dokumenterer SKs beskæftigelse med Luk 18,9-14.* I NB8:52 fra december samme år forholder SK sig kritisk til en Lutherprædiken over denne evangelietekst.* Optegnelsen NB11:129, der er skrevet i juni 1849, har overskriften »Text til en Fredags-Prædiken« og rummer en disposition til talen »Tolderen«.*

Historien om »Synderinden« berøres ganske kort i NB12:161* og så igen i NB12:167 (begge optegnelser er fra anden halvdel af sept. 1849):

Forbillederne ere anonyme ell. evige Billeder: »Tolderen«, »Synderinden« – et Navn forstyrrer saa let, sætter Snakken i Bevægelse, saa man kommer til at glemme sig selv. Det anonyme Forbillede nødsager En saavidt muligt til at tænke paa sig selv.*

Af NB11:123 fremgår, at SK i juni 1849 overvejede at udgive et opbyggeligt skrift i eget navn, og i NB12:133, som er skrevet efter 28. aug. 1849, hedder det:

NB. Og for at »fra Høiheden o: s: v:« der dog er noget polemisk, [ikke] skulde blive det Sidste, saa kunde der jo skrives endnu engang Taler ved Altergangen om Fredagen, der altsaa blev anden Række.* Der ligger allerede een, saa godt som to færdige, og Vink til et Par endnu findes i een af de nye Mapper, som Bogbinder Møller har gjort.*

Den ene, færdige kan kun være »Ypperstepræsten«, der siden blev første tale i *YTS*. Den anden, næsten færdige tale må være den, der senere indgik i *YTS* som »Tolderen«.

Optegnelsen NB13:21 (medio okt. 1849) har denne overskrift: »Om den færdigt liggende Productivitet og mig selv.«* Direkte omtales *YTS* endnu ikke, men det kan formodes, at også dette arbejde er inkluderet.* I NB13:57 hedder det: »Om de 3 Fredags-Taler (Ypperstepræsten, Tolderen, Synderinden) / de forholde sig til den sidste Pseudonym Anti-Climacus.«* I NB13:79 noterer SK: »Om de tre Taler (Ypperstepræsten, Tolderen, Synderinden) / De ere nu afleverede i Bogtrykkeriet.«* Ifølge Bianco Lunos *Erindringsbog for 1849* blev manuskriptet indleveret den 29. okt. 1849.

På denne baggrund kan det sammenfattende siges, at SK fik ideen til »Ypperstepræsten« den 1. sept. 1848, og at han ved samme lejlighed udkastede dispositionen til den. SK oplyser selv, at fredagstalen er »skrevet i Midten omtrent af 1849« (ms. 1.4); det fremgår, at den lå færdig i august 1849.

SKs interesse for evangelieteksten om toldereren og fariseeren kan iagttages i september 1848. I juni 1849 skriver han dispositionen til »Tolderen«, der nu betegnes som en »Fredags-Prædiken«, og i slutningen af august eller begyndelsen af september er talen tæt på at være færdigskrevet.

Hvornår SK fik ideen til talen om »Synderinden«, giver materialet ingen oplysninger om. I sidste halvdel af september 1849 foreligger der imidlertid et par hentydninger til teksten, hvilket kan tages som udtryk for, at

SK efter at have afsluttet skrivningen af de to første fredagsprædikener nu arbejder på den tredje tale i denne række.

Det er ikke klart oplyst, hvornår ideen til bogen *YTS* blev til. Vi kan se, at SK i begyndelsen af juni 1849 nævner muligheden af at udgive noget »i simpel opbyggelig Tale« (NB11:123), og at han i sidste halvdel af juli præciserer talernes emner: »Synden« og »Forsoningen« (NB12:7).^{*} I betragtning af, at SK netop udfolder disse to temaer i *YTS*, må man sige, at SK hermed har formuleret idégrundlaget for denne bog. Af NB12:133, skrevet efter 28. aug. 1849, fremgår det, at beslutningen om, at den kommende bog kun skulle indeholde tre fredagsprædikener, ikke var oprindelig, men antagelig er blevet truffet ret sent.^{*} Dette indtryk bestyrkes af kladdematerialet, hvor værktitlen *YTS* først optræder på kladden til titelbladet, der tydeligvis er udarbejdet senere end kladderne til de tre taler. I journalerne omtales bogens titel første gang i en optegnelse (NB13:57) fra oktober 1849, mens »Tolderen« og »Synderinden« kendes en måned tidligere (NB12:167).

Den første tale rummer øverst på første blad i kladden (ms. 1.4) blyantpåskriften: »N° 1« og bærer titlen »Fredags / Tale ved Altergangen / om Fredagen«. Korrektionen viser, at SK for denne tales vedkommende har forkastet det først besluttede »Fredags-Prædiken«. Derudfor til højre findes henvisningen: »cfr Journalen NB⁷ p. 17«, dvs. en reference til NB7:14, som indeholder den disposition, SK fulgte, da han nedskrev talen.^{*} Midt på siden er skrevet bibelstedet »Hebr: IV, 15« og nederst denne bemærkning: »skrevet i Midten omtrent / af 1849.« Det må antagelig forstås således, at den første tale blev skrevet i juli 1849; vi ved, at den lå færdig i august. På bl. [2r] findes overskriften »Bøn« og længere nede samme bibelsted som på første blad: »Hebr: IV, 15«. Tekstens talrige korrektioner og marginaltilføjelser gør den antagelse rimelig, at talen her foreligger i første version, og at *Pap.*-udgiverne næppe gjorde rigtigt i at betegne kladden til *YTS* som en »endelig Udarbejdelse«.^{*}

Den anden tale rummer øverst på første blad i kladden (ms. 1.5) blyantpåskriften: »N° 2« og overskriften »Fredags-Prædiken«, en titel, der oprindelig også var tiltænkt den første tale. Herunder bringes bibelstedet »Luc: XVIII, 13« og overskriften »Bøn«. Tekstens mange korrektioner og sletninger med erstattende afsnit i marginen viser, at også denne tale her foreligger i første version. Det kan antages (jf. NB12:133), at talen var færdigskrevet først i september 1849.

Den tredje tale rummer øverst på første blad i kladden (ms. 1.6) blyantpåskriften: »N° 3« og derunder overskriften »Fredags-Prædiken« (se illustration 22). Herefter følger overskriften »Bøn« og så bibelstedet »Luc 7, 47«, hvor bibelteksten, som noget nyt, er skrevet ud. I lighed med de to foregående taler rummer teksten mange korrektioner og sletninger med erstattende afsnit i marginen. Vi kan således antage, at også denne tekst her foreligger i første version. Talen blev formodentlig færdig i sidste halvdel af sept. 1849.

Hver tale har fået et nummer og er ellers søgt karakteriseret ved en henvisning til det bibelsted, der er udgangspunkt for den pågældende prædiken. Disse markeringer blev overført til renskriften (mss. 2.2-2.4) og herefter redigeret, så kun talens nummer og det pågældende bibelsted blev stående tilbage. Sætteren fik denne besked: »Hver Tale faaer et reent / Blad foran, hvorpaa blot staaer / Capitel og Vers.« (ms. 2.2, s. 1).

Titlen »Ypperstepræsten – Tolderen – Synderinden / Tre Taler ved Altergangen / om Fredagen« findes i kladden til titelbladet (ms. 1.2, se illustration 21). Det fremgår heraf, at SK, åbenbart utilfreds med »Ypperstepræsten – Tolderen – Synderinden«, havde overvejet at lade undertitlen »Tre Taler ved Altergangen / om Fredagen« indtage pladsen som værktitel og så aftrykke teksten til de tre bibelsteder på bagsiden af titelbladet. Mens planen om en ny værktitel allerede på kladdeniveau blev forkastet, indsatte SK i renskriften på bagsiden af titelbladet bibelteksten til de tre fredagstaler og foreskrev, at den skulle sættes »Med den allermindst mulige / Petit.« Også denne idé blev opgivet; i stedet blev hver bibeltekst anbragt lige efter den bøn, der indleder den pågældende fredagstale. I renskriften til titelbladet (ms. 2.1) er der sat citationstegn omkring hvert af værktitlens tre ord.

I kladden er forordet oprindelig dateret »d. 10 Sept. 49.«, der med blyant ændres til »d. 8 Sept. 49«. I renskriften har forordet atter fået datoen »d. 10 Sept. 49«, hvor »10« på ny er ændret til »8«, men derefter erstattet med »i Begyndelsen af« og til sidst »Først i Sept. 49«, idet dog »49« i førstekorrektoren ændres til »1849«.^{*}

Renskriften til *YTS*, der formentlig er blevet udarbejdet i okt. 1849, har et regelmæssigt og harmonisk præg, dog er der lidt flere korrektioner og marginaltilføjelser i »Synderinden« end i »Ypperstepræsten« og »Tolderen«.

Manuskriptet blev som anført afleveret til Bianco Lunos bogtrykkeri den 29. okt. 1849. Førstekorrektoren blev læst af SK og hans sekretær, Israel Levin. Mens SK fortrinsvis foretog enten stilistiske eller indholdsmæssigt begrundede indgreb i teksten, omfattede Levins virksomhed interpunktion, ortografi, typografiske anvisninger samt berigtigelse af sætter- og trykfejl.

I det følgende skal gives nogle eksempler på SKs egenhændige småændringer af trykmanuskriptets tekst:

»saa vilde Du ogsaa« > »ogsaa Du vilde« (SKS 11, 251,17); »til en vis Grad Ret« > »nogen Ret« (251,21); »Een, som« > »Een, der« (252,17); »Men menneskelig Medlidenhed formaaer det ikke« > »Men det er tillige hvad menneskelig Medlidenhed ikke formaaer« (253,4-5); »saa skal jeg sige Dig det« > »saa lad mig sige Dig det« (255,3 og 257,9-10); »da aldrig« > »maaske aldrig« (255,17); »ieetvæk« > »i ethvert Øieblik« (255,32); »ak men ikke Alle« > »men ikke Alle« (264,5); »ak, og snart sad« > »og snart sad« (264,9); »O, det Onde« > »Sandeligen, det Onde« (264,23); »Dersom« > »Saasart« (265,10); »Saa er det« > »Det er da« (265,17); »da at knæle jo er« > »da at knæle er« (269,2);* »hensynsløs« > »skaanselløs« (279,33).

En gennemgående korrektion, hovedsagelig foretaget af SK, er indsættelsen af stort begyndelsesbogstav, når pronominet 'han', 'ham' og 'hans' betegner Jesus. Ændring af punktum til udråbstegn forekommer 278,33 »Gud mig!«; 279,3 »elske meget!«; 279,7 »elske meget!«, og i passagen » - thi (...) Misforstaaelse -« (252,23-26) erstattede han trykmanuskriptets parentes med tankestreger.

SK føjede også længere passager til trykmanuskriptets tekst. Det gælder fx »Forord«, hvor den afsluttende bemærkning »eller fra den anden Side (...) som søger den.« (247,12-17) af SK var skrevet på en løs lap (ms. 2.1.1), som Levin brugte, da han indførte tilføjelsen i korrekturen (se illustration 23). Levin har ligeledes indført passagen »ja eller i (...) hende forladede.« (280,12-14), måske efter mundtligt diktat, da forlægget ikke her er bevaret. SK står selv for tilføjelsen »For Gud (...) Dig retfærdiggjort.« (268,30-34). Det samme gælder passagen »og naar Du (...) Naadens Giver« (279,20-21).

SK har desuden rettet nogle af sætterens mange fejllæsninger, fx »formeente (...) fornegt« > »formaaede (...) formast« (254,36); »fast« > »frelst« (259,2); »derfor« > »derhos« (267,24); »Fortolkning (...) Fortolkning« > »Fortælling (...) Fortælling« (278,6).

SK forholdt sig kritisk til sine egne indfald. Han havde således besluttet at ændre »uundværlig for Frelseren« (279,13) til »i Kjerlighedens Forstand uundværlig for Frelseren«, men fortrød og slettede tilføjelsen med blæk. I passagen »naar det siges til Den, der, som hiin Qvinde, elskede meget!« (279,8-9) havde SK overvejet at ændre trykmanuskriptets »elskede« til »elsker«, der i konteksten bestemt var en mulighed. Med blyant har han understreget ordets to sidste bogstaver og skrevet i marginen: »r? NB«. Det oprindelige »elskede« fik dog lov til at blive stående, men trykmanuskriptets punktum blev erstattet af et udråbstegn.

Størstedelen af sætterens fejllæsninger blev berigtiget af Israel Levin, som fx greb ind over for: »urigtig« > »unyttig« (256,17); »Frygter« > »Fristes« (256,34); »jo« > »just« (257,16); »maatte vi« > »ville vi« (265,33); »Fornegtelse« > »Formastelse« (278,33); »forsøger« > »forsøges« (279,25).

SK har tilsyneladende bemyndiget Levin til at rette, hvad denne anså for sprogfejl. Levin ændrer saaledes »uendeligt Forfærdeligere« til »uendelig Forfærdeligere« (267,20) og retter »Vandet (...) løber op af Bjergene« til »Vandet (...) løber op ad Bjergene« (268,15). I stedet for »heller slipper hun Livet« skriver han »hellere slipper hun Livet« (274,16). Han griber også ind i SKs retskrivning og ændrer som udtryk for sin ortografiske konservatisme »Husly« og »Husvilde« til »Huusly« (253,35) og »Huusvilde« (254,1); ved samme lejlighed korrigerer han stavefejlen »Stal« og skriver »Stald« (253,33). Efter Molbechs norm ændrer Levin skrivemåden »Hyklerie« til »Hykleri« (267,16 og 22).

4. Udgivelsesmåde

YTS udkom hos forlagsboghandler C.A. Reitzel. Ifølge Reitzels protokol over *Forhandlinger med Forfattere, Redacteur &c: 1835-[1858]*, s. 40, var »Forlaget af 3 Altertaler«, dvs. YTS, aftalt til »10 Rbd per Ark«.* Da bogen har et omfang på 21 blade (dvs. 2½ trykark og et enkelt blad), kan honoraret beregnes til 26 rd. 1 mk. 8 sk. Dette beløb stemmer overens med, hvad der ifølge Frithiof Brandt og Else Thorkelin har stået anført i den nu tabte *Regnskabsprotokol for 1849-59*.* Trykkeomkostningerne hos Bianco Luno androg 23 rd. 3 mk.*

Det fremgår af Bianco Lunos *Erindringsbog for 1849*, at oplaget var på 525 eksemplarer samt 20 eksemplarer på velin til gavebrug.*

Med en stykpris på 28 sk. har bogens samlede salgsværdi været 153 rd. 12 sk. Af dette beløb måtte Reitzel udrede forfatterhonoraret og trykkeomkostningerne. Restbeløbet 103 rd. 2 mk. 4 sk. var forlagets fortjeneste på bogen.

YTS blev ikke genudgivet eller oversat til andre sprog i SKs levetid. Ifølge Rasmus Nielsen var bogen udsolgt i 1857, hvor 2. udgave udkom.*

